

BAZSÁNYI SÁNDOR

Nyúl, körző, kalapács

SZIJJ FERENC: NÖVÉNYOLIMPIA

Magvető Kiadó
Budapest, 2017
340 oldal, 3699 Ft

„Szijj érdeklődése alakjai iránt inkább rovartani, mint ember-tani jellegű” – írta Bán Zoltán András 1992-ben a költőként azóta egyértelmű közszeretettel kivívó (bár ez a harcias vagy legalábbis küzdősportos kifejezés aligha illik a szerző habitusához) Szijj Ferenc első prózakötetéről, *A futás napjáról* (amelynek címéből még csak véletlenül se következtessünk valamilyen reprezentatív, nemzeti vagy nemzetközi sporteseményre).

Nos, a már-már Kafkát idéző „rovartani” figyelem – hozzá gondolva *Az átváltozás* írójának zsigeri kíváncsiságát az Odradek nevű lépcsőházi cérnalényhez fogható, háttorzongató jelenségek iránt – most, ebben a regényben mintha (hogyan is *mintha*, erről később) valamiféle növénytani érdeklődéssé módosulna, amelynek bőbeszédű gazdatudata egy ízben ekképpen határozza meg önnön létmódját és -formáját, mégpedig a táskájában lapuló nyúl kérdésére körültekintően válaszolva: „... én egy növény vagyok, én a halálról előre nem gondolok semmit, én csak úgy elvagyok, amíg lehet, vegetálok, nézelődöm közömbösen, elnézem ezt az állati nyüzsgést, a szüntelen szerzésnek, gyűjtögetésnek, vadászásnak, rablásnak, harapásnak, rágásnak, evésnek, emésztésnek és ürítkezésnek ezt a kavalkádját, a földi javaknak a hajhászását és ezzel egyidejűleg az úgynevezett erényeknek a dicsfénybe állítását...” (208.) A sok minden mellett „a kultúrát és az országot elveszejtését, a globális felmelegedést és a kozmikus állandót”, egyszóval az egész „állati nyüzsgést” szemtelenül szemlélő, növényi „vegetálás” alanya, azaz Szijj regényének elbeszélő hőse természetesen: ember – ámde olyan ember, akinek antropológiai és történelmi szkepszise nem kisebb elszántsággal kérdőjelezi meg az ember evilági létezésével és történetével kapcsolatos előfeltevéseinket, mint a nem véletlenül Kafka-díjjal kitüntetett Nadas Péter (legutóbb például a *Növényolimpiával* egyazon évben megjelent *Világoló részletekben*). De gondolhatunk akár arra a nyelv-

”

vi-szemléleti radikalizmusra, ironikus szenvtelenségre is, amellyel Krasznahorkai László *Báró Wenckheim hazatér* és Ménes Attila *Folyosó a Holdra* című, 2016-os regényei ábrázolják a Kárpát-medencében honos emberlényt.

De térjünk vissza egy pillanatra az 1992-es Szíjj-könyvet négy másikkal (Csejdy Andráséval, Garaczi Lászlóéval, Hazai Attiláéval és Németh Gáboréval) együtt az „üresség könyveinek” nevező Bán átfogó(an lesújtó) meglátásához, miszerint a „legújabb próza” vagy „szövegirodalom” művelői nem csak hogy nem járulnak hozzá semmivel mohó természetünkől fakadó és gyarapodó világsmeretünkhöz, de még csak saját – értelmezhető és élvezhető – világuk vagy világszerűségük sincs. A jogosnak tűnő, mivel a többszörösen is hoppon maradt olvasó tanácstalanságát képviselő vádra válaszolt egy évvel később Szilasi László, aki a rá (és értelmezői körére) jellemző terminologikus retorikával érvelt az olvasói „öndekonstrukció” csúcstapasztalata mellett: „A valódi olvasónak nincs kivel azonosulnia. Szerepe, a szöveghez való viszonya nincs preformálva. Azt csinál, amit akar. És ez a határtalan szabadság, ami egyeseket felszabadít, egyeseket megrémít.” Tudjuk jól, hogy a nyolcvanas évekbeli „új próza” (Balassa Péter kifejezése) még akár politikai szabadságpótlékként is értelmezhető írástéjesítményét követő „legújabb próza” (Károlyi Csaba) – immár politikai szabadsággyakorlással párhuzamos – „határtalan szabadságérzete” időközben jócskán átalakult. No de mivé? Megszokássá? Unalomná? A Bán által jó előre megfogalmazott, tartalmatlan „ürességgé”? Vagy másmilyen ürességgé? A kilencvenes években még szubkulturálisan igazolható, tehát tartalmasan korszerű „ürességet” (Szilasi kifejezésével: „határtalan szabadságérzetet”) felváltó, immár szubkulturálisan sem igazolható, miáltal tartalmasságában is korszerűtlen ürességgé? Eljárt volna az idő – a szabadpiacosított szépirodalom termelői, forgalmazói és fogyasztói szokásainak szükségszerű változásai során – a nyolcvanas évek prózáját kisebb-nagyobb módosításokkal folytató kilencvenes évek nem-valóságábrázoló, nem-történetmondó, nem-jellemábrázoló, nem-satöbbi prózája felett? Sírba szállt volna az „üresség könyveinek” kritikusa által Szíjj mellé sorolt Garaczi Lászlót egykor bemutatató, 2016-ban elhunyt Esterházy Péterrel együtt a mives mondatok finomságaira építő, jobban mondva azokat építő irodalom is? Eszerint a 2015-ben, 2016-ban és 2017-ben megjelent regényszerűségeket, a *Wünsch hidat*, az *Egy mormota nyarát* és a *Növényolimpiát* jegyző Garaczi, Németh Gábor és Szíjj – mindhárman az egykori „üresség könyveinek” ma is tevékeny elkövetői – volnának a „szövegirodalom” utolsó mohikánjai? Ámbár a harmadik szerző vadonatúj regénye kapcsán, látni fogjuk, inkább valamiféle *szövegelésirodalomról* beszélhetnénk. Ráadásul Szíjjnak, tudható, menekülési útvonal nyílik a költészet felé. Az persze más kérdés, hogy ott mi történik mostanság, és ebben a történetben hol a helye (szerintem a fősodorban) és mi a jövője (kíváncsian várom) *A lassú élet titka* (1990), *A nagy salakmező* (1997), *A Kéregtorony* (1999), *a Kenyércédulák* (2007), *A nereidák délutánja* (2010) és az *Anyag és kátrány* (2014) szerzőjének...

Érdeemes tehát lecserélni az erősen ideologikus ízű „szövegirodalom” szót a jelentős műfaji párhuzamokkal is rendelkező – gondoljunk például Thomas Bernhard vagy Barnás Ferenc műveire – szövegelésirodalom kifejezésre. Merthogy itt, a *Növényolimpiában* tényleg olyan erős sodrású nyelv- és tudatfolyamba kerülünk, amelyben ugyan bőven vannak események és szereplők, ügyek és titkok, helyszínek és kellékek, de azok mégsem állnak össze valamiféle egyenes vonalú, vagy legalábbis az olvasás és értelmezés során kiegyenesíthető történetté – még akkor sem, ha elfogadjuk a fülszöveg ígérését, miszerint a Szíjj-regény

„poszthumán víziója (...) valójában egy nagy realista regényt takar”. A „takarás”, mi tagadás, tényleg tökéletesen sikerült. És hogy mit értsünk a manapság olyannyira divatos „poszthumán” kifejezésen? Talán azt, hogy a *Növényolimpiában* szövegelő férfi ugyanolyan öntörvényű módon távolodik el az emberi világ szabályos vagy megszokott szempontjaitól, viselkedésformáitól és rendjétől, mint mondjuk *A hullámozó Balaton* című Parti Nagy Lajos-novella kis híján karkai „átváltozást” beteljesítő evőbajnoka.

A beszédfolyamban összekuszálódott történet egyik mellékszereplője, a függő módban megnyilatkozó Tünde például „perverz alaknak” nevezi és pedofiliával gyanúsítja az elbeszélőt, aki viszont cserében „nimfomániával” vádolja őt. (58–59.) Mint ahogyan mindenkiről megvan a maga sarkos véleménye – a már-már hrabali vagy beckett-i nagyságrendben szemetet halmozó öregasszonytól a büröszkfilm-párokra vagy *A kastély* című Kafka-regény komikus segédjeire emlékeztető hatósági közegekig, akiknek vezetékneveit és szerepköreit egyébként folyamatosan összekeveri a párhuzamosan futtatott ügyek vagy inkább rögeszmék mellett leginkább ivással és vizelettel foglalkozó kötethős. Az egymásra csúszó ügyek és rögeszmék részletezése helyett (maradjon ez a *Növényolimpiát* még nem olvasók leendő öröme) pillantsunk bele röviden a főszereplő akatáskájába, amelyből ugyan kikerült a nyúl, de azért maradt benne sok minden más: „... nézek meglepetten a nyúlra, hogy egyértelművé tegyem, ha hallott is [az őt furcsálkodva megszólító férfi] korábban valamit tőlem, én nem a nyúlhoz beszéltem, hanem csak úgy, magam elé motyogtam, mint egy olyan valaki, aki itt ül a padon egy kopott akatáskával, amiben mi lehet, hát legfeljebb a tízórais, vagy legfeljebb körző, vonalzó, legfeljebb sarló, kalapács...” (211.) A szédítően vegyes tartalmú, mivel nagyon különböző eredetű és kötődésű tárgyakat rejtő akatáská még akár szimbolizálhatná magát a Szijj-regényt is, amelyben tehát van minden, és amelyben minden összekeveredik mindennel, jelen a múlttal, torz demokrácia a Kádár-korszakkal, valóság a képzelettel, egyik ember a másikkal, ember az állattal, vagy éppen a növényvel. A cím meghökkentően összetett szava is leginkább erre az eklektikus szövegelvre utal. Mert noha könyvünkben időnként szóba kerül a titokzatos természetű „növényolimpia”, ámde nem tudunk meg róla semmi bizonyosat, és pláne nem válik a könyv főtémájává. Sokkal inkább tekinthetjük, illetve hallhatjuk olyan hívószónak, amelyben egyfelől ott van az embertől teljességgel független vagy őt is magában foglaló vegetáció úgymond „poszthumán” réme (a költő Nagy László által emlékezetesen megénekelt „zöld angyal” ködképe), de másfelől nem tudunk nem gondolni a jelenlegi magyar országvezetés torz olimpiaakarására, túlméretezett sportvíziójára sem. Még akkor sem, ha nem tudjuk eldönteni, pontosabban mikor is zajlik a zabolátlan tudatfolyamban feloldódó történet.

Merthogy a nyomozók (Horváth és/vagy Németh) hol „urak”, hol „elvtársak”; a kocsmában a nagyjából azonos italmennyiségért fizetett cehek hol párezer, hol párszáz forint; és a kereskedelmi rádiók egyenzümmögése helyett is olykor a hatóságilag tiltott Szabad Európa híreiről hallunk... A *Növényolimpiában* szövegelő férfi tudattartalma magában foglalja az 1958-ban született Szijj nemzedékének tudását egyrészt arról a korszakról, a Kádár-rendszerről, amelyben, tetszik, nem tetszik, felnőttek, és másrészt arról a korszakról, a több sebből vérző demokráciakísérletről, amelyben felnőttként élni kénytelenek – meg persze a kettő szövevényességében is egyértelmű kapcsolatáról. Hallgassunk bele például az egyik morzsalékos nyelvű kocsmamonológba: „... és hogy a kormány, na, itt elszakad a cérna, betelt náluk a pohár, azt meg pláne, mintha nem demokráciában élnék jó ideje, mintha még mindig attól kel-

lene félni, hogy bejön valaki, és akkor elhallgatni, és karszalag, szondáztatás, mennyit ivott...” (275.) Könyvünk 1989 előtti és utáni időket egybemarkoló, egybefoglaló, egybemósó ábrázolásmódja, és még inkább retorikája, valamint az ebből fakadó folytonosságérzet a befo-gadóban: egyszerre mulatságos és lidérces. Mintha egyidejűen olvasnánk, bármiféle ellent-mondás nélkül, Krasznahorkai *Sátántangó* (1985) és *Báró Wenckheim hazatér* (2016) című regényeit. Mint ahogyan a titokzatos rendeltetésű hivatalépület pincefolyosóin kóborló hős is olyan szitokszólamokat hall a Krétakör Színház *FEKETEország* című előadásának (2004) karbantartó munkásait idéző jelenetben, amelyek nyelvi síkon mintegy megtestesítik a rend-szerváltozáson inneni és túli időket közös nevezőre hozó állandóságot, rossz értelemben vett folytonosságot – és itt tényleg minden összekeveredik mindennel: „Az isten verje belé a fa-szát valakibe, ő megmondta annak a valakinek, hogy hozza el a csófogót is, de ő mondhat bármit a gyengeelméjű, idióta, tökkelütött seggfejnek, nem hozta el, és szolja le a faszát, mert ilyen barmot ő még nem látott, mondja a tábornok vagy vezérezredes egy létra tetejéről, de lehet, hogy csak műszaki tiszt, vagy talán szerelő, ugyanis nem látok csíkot a nadrágján, se antantszíját a hátán keresztben, marsallbotot a kezében, csak valami csavarhúzófélét.” (232–233.)

És ha már szóba került a kötet nyelvisége, érdemes megemlíteni Szijj prózastílusának két védjegyértékű tulajdonságát: egyidejűen érvényesülő humorát és körmönfonságát. Az előb-bibe még az „eredendő tőkefelhalmozást” és a vizeletfoltos nadrágra fröccsenő sör „közöm-bősítő” hatását emlegető köznyelvi olcsóságok (69, 74.) is beleférnek, pontosabban beleszer-vesülnek. Az utóbbi esetében meg nem tudjuk nem megbocsátani az elbeszélőnek például az alábbi majd’ egyoldalnyi – most csak töredékesen idézett – mondat szerkezetének túltöltését, túlfeszítését, sőt határának átlépését, amennyiben a hosszú közlésegyység lelegején elindított, ám azon nyomban meg is akasztott, függő beszédű mondatszerkezet majd csak a rákövetke-ző mondat legvégén folytatódik, illetve ér véget – ámde közben annyi minden történik a sza-badjára engedett fecsegés jóvoltából: „Hogy van-e nálam személyi, kérdezi a Losonci úr, miu-tán leteszem az üres üveget, és nem vacakol a magázással vagy egyéb formalitásokkal, amik talán egy királyi udvarban szinte kötelezőek, de itt és most, egy ekkora vészhelyzetben, ami-kor élet és halál forog kockán, amikor láthatjuk, hogy egy eszméletlen vagy esetleg már tra-gikus hirtelenséggel elhalálozott embert, a Dudást kell betenni a mentőautónak álcázott do-norszállítóba, de mivel... (...). Lopva a Dudásra nézek, de látom, hogy... (...) ... akkor lehull a kő a szívemről, hogy rám itt már mégse lesz szükség, és mondom, hogy van.” (189–190.)

És én is *mondom, hogy van* itt minden (a személyi igazolványon túl): nyúl, körző és kala-pács; Kádár-korszak és hiánydemokrácia; elemi humor és nyakatekert tudatműködés; üres okoskodás és tartalmas fecsegés... Minden, ami túlcsondulásig telíti a negyedszázaddal ko-rábban az „üresség könyveinek” egyik szerzőjeként feltűnt prózaíró új kötetét.